

ОЦІНКА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЛІСОВОГО КОМПЛЕКСУ

БЛАГУН І. С.

доктор економічних наук

КІЛЬЧИЦЬКИЙ Ю. М.

аспірант

Івано-Франківськ

Сучасний інституціональний механізм, що регулює лісокористування, не забезпечує стійке функціонування лісового комплексу. Нераціональність використання лісів багато в чому обумовлена недосконалістю відповідного законодавства, відсутністю необхідної ринкової інфраструктури, впливом наслідків неефективної системи управління.

Щоб підвищити ефективність лісового комплексу, потрібна система заходів, що є невід'ємною частиною регіональної лісової політики, і це, як один з аспектів, передбачає необхідність проведення ретельного інституціонального аналізу. Бажано з'ясувати не лише, як і які інститути регулюють реальну поведінку економічних суб'єктів лісокористування на даній території, але й спрогнозувати їх реакцію на нововведення. Для цього розглядаються поняття інституціональних змін і можливість їх вимірювання.

Проблемам сталого розвитку лісового сектора, формування лісової політики, застосування інструментів лісової політики в умовах ринкової економіки присвячено праці таких вчених, як І. Я. Антоненка [1], А. М. Бобка [2], І. Ф. Букша [3], С. А. Генсірука [4], А. Д. Загвойської [5], А. В. Мельник [5], І. М. Синякевич, І. П. Соловій, А. М. Дейнеки [5, 6] та інших.

Проте, низка питань, пов'язаних з інституціональними аспектами формування ефективної лісової політики, здатної забезпечити сталий розвиток лісового сектора, все ще не знайшли належного відображення в наукових дослідженнях.

Метою даної статті є оцінка інституціонального середовища та умов функціонування підприємств лісового комплексу. При цьому досліджуються можливі інституціональні конфігурації, здатні забезпечити сталий розвиток лісового сектора.

Вимірювання характеристик інституціонального середовища та їх змін – задача складна, оскільки кількісні дані інституціональних змін зазвичай відсутні. Інституціональні зміни пов'язують зі зміною інституціональних структур, формальних і неформальних правил, прав власності, довіри і їх адаптації. Оскільки Д. Норт [8] вказує, що інституціональні зміни ґрунтуються на змінах індивідуального вибору, переваг, то саме вимірювання останніх стає завданням дослідження.

Для вимірювання величин якісного характеру, таких як переваги і переконання або відношення до існуючих «правил гри», не може застосовуватися будь-який статистичний метод. Для ситуації, коли відсутні які-небудь кількісні дані, доводиться або звертатися до методів якісного аналізу, або вдаватися до методів перетворення якісних даних в кількісні. Однією з можливостей є групування суб'єктів зі схожими переконаннями і відношеннями до інституціонального механізму, неформальних правил і виділення типології. Це дозволить проаналізувати склад груп, їх переваги і динаміку зміни в часі.

У силу нечіткої природи даних щодо інституціонального механізму і змін необхідне застосування таких методів аналізу, які б враховували цей нечіткий характер інформації.

Для вивчення і вимірювання існуючих формальних і неформальних правил пропонуються статистичні методи кластерного і дискримінантного аналізу, а також Q-методологія, як інструмент, що раніше використовувався в психології і соціології для вимірювання відношення до якого-небудь феномену на основі аналізу сприйняття проблеми.

Переваги Q-методології визначаються тим, що цей апарат дозволяє отримати адекватні результати, а також дозволяє підійти до проблеми вимірювання динаміки інституціонального механізму і інституціональних змін. Q-методологія підходить більше для вивчення проблем розуміння ролей або конфліктів, зміни соціально-економічної політики, оскільки вона дозволяє отримати глибше розуміння проблеми суб'єктивно для кожного учасника.

Переваги Q-методології визначаються тим, що цей апарат дозволяє отримати адекватні результати, а також дозволяє підійти до проблеми вимірювання динаміки інституціонального механізму і інституціональних змін. Q-методологія підходить більше для вивчення проблем розуміння ролей або конфліктів, зміни соціально-економічної політики, оскільки вона дозволяє отримати глибше розуміння проблеми суб'єктивно для кожного учасника.

Інституціональні зміни, як і інституціональний механізм, можна вивчати методами інституціонального аналізу. На основі формальних і неформальних правил складаються відповідні практики повсякденної дії. Зміна формальних і неформальних правил існуючого інституціонального механізму є основою інституціональних змін. Через відсутність кількісних даних вимірювання інституціональних змін пропонується проводити за допомогою статистичних методів оцінки якісної інформації.

Аналіз інституціонального розвитку (ІАД) є ретельно протестованим інструментом інституціонального аналізу [9]. Цей інструмент є сумісним з рядом теорій, таких як теорія конституційного вибору, теорія ігор, трансакційних витрат тощо.

Структура ІАД базується на трьох чинниках: атрибутах фізичного світу, атрибутах суспільства і правилах користування. Всі разом вони складають комплексний набір зв'язків, який можна досліджувати як моделі взаємодій. Таким чином, передбачається, що фізичні атрибути, такі як структура і кількість лісів, різними способами впливають на лісовий сектор – арену дій. Так само впливатиме на діяльність лісового сектора низка атрибутів, таких як рівень освіти людей, їх майстерність, звичаї і норми.

Інституціональне середовище надає можливість зрозуміти соціальний і політичний порядок, тобто з'я-

сувати, яким чином і з якою метою різні учасники організовують свої зв'язки з лісовим сектором. Усі разом ці види діяльності генерують специфічні результати, і за допомогою використання низки оціночних критеріїв, таких як економічна ефективність, фінансова еквівалентність можна оцінити ці результати.

Тобто не слід розраховувати на те, що лісовий сектор може або має бути змінений відповідно до будь-якого державного розпорядження, передбаченого, наприклад, у лісових секторах різних західних країн. Проте, оцінюючи рівень розвитку – «краще» або «гірше», необхідними будуть декілька оціночних критеріїв. Таким чином, певна інституціональна конфігурація сприяє сталому розвитку лісового сектора й корисна для всієї економіки, якщо дотримані такі правила:

- ✦ конституційні права виконуються і є «прозорими»;
- ✦ структура прав власності встановлена і чітко визначена (тобто приватні особи можуть набувати власності або отримувати права використання власності в цілях отримання особистого доходу);
- ✦ правила та інструкції, що встановлюються офіційними органами, є легітимними і застосовуються однаково до всіх економічних суб'єктів;
- ✦ ринок визначає ціни на власність і товари;
- ✦ ухвалення рішень в частині колективного вибору децентралізовано;
- ✦ приватні інвестори мають можливості забезпечити повернення своїх інвестицій;
- ✦ встановлені правила, що оберігають природні ресурси від виснаження;
- ✦ встановлені законом організації приймають заходи проти порушників правил.

Ці правила є основою питань *case-study* (структурованих інтерв'ю) з представниками підприємств лісового комплексу, щоб зрозуміти, наскільки існуючий інституціональний механізм відповідає ідеалу.

Для виявлення інституціональної структури лісового сектора запропоновано такі кроки:

1. Для аналізу відбирається декілька регіонів, що входять в географічні зони в різних частинах країни. Ці території вибираються для проведення контрастних *case-study*. На першій стадії проводиться одне пілотажне обстеження і два обстеження конкретних регіонів. Ідея дослідження – зрозуміти і прослідити рух деревини від лісу до ринку з точки зору інституціонального механізму. Підприємства вибирають так, щоб охопити ланцюг: заготівля – переробка – ринок і відобразити різні аспекти сектора: великі, малі, старі, нові, державні, приватні, оброблювальні і консалтингові тощо.
2. Для кожного відібраного регіону готується пакет базових даних, що складається з інформації щодо соціально-економічної ситуації, економічної географії, а також формальної політичної і адміністративної структури, що відноситься до лісового сектора.
3. Центральною точкою кожного обстеження є «ігрове поле», що складається з тих підприємств і фірм, на які припадає домінуюча частина попиту на лісопро-

дукцію в регіоні. Для детального обстеження відбирається репрезентативна кількість таких підприємств. Оскільки ці організації залучені в операції з великою кількістю інших учасників, останні також є об'єктами обстеження. Звичайно, це власники лісів, державні органи, заготівельні підприємства, лісопереробні підприємства, а також покупці їх продукції.

З представниками вибраних організацій проводять інтерв'ю. Як правило, цими представниками є працівники, безпосередньо пов'язані з лісовим господарством і лісовою промисловістю, але необов'язково керівники вищої ланки. Аналізується поведінка таких підприємств як лісопилі та целюлозно-паперові виробництва.

Для проведення *case-study* розроблено анкети у відповідності до інституціональної теорії. Розробка анкет зазвичай включає декілька блоків і відповідно етапів роботи:

- ✦ визначення проблеми і виділення суперечливих питань в області дослідження;
- ✦ визначення цілей і завдань дослідження;
- ✦ визначення об'єкту і предмету дослідження;
- ✦ розробка часткових концепцій і питань.

Одним з основних правил, якого слід дотримуватись, складаючи анкети, є розташування на початку анкети першими найбільш простих і нейтральних питань. Також поділ анкети на спеціально виділені тематичні розділи значно полегшує сприйняття анкети і роботу з нею. Врахування психологічного сприйняття анкети вимагає дотримання ще однієї умови – розташування питань в анкеті у міру їх складності.

Для розробки анкет проводять спочатку пілотажне обстеження, ретельний аналіз результатів якого дозволяє виявити дійсні причини незацікавленості в роботі над анкетною або над окремими питаннями. Цей аналіз буває інколи дуже складним, оскільки варіантів поведінки респондента при відповіді на те або інше питання може бути багато.

Після проведення пілотажного обстеження вносяться відповідні зміни, після чого остаточний варіант питань готовий для проведення інтерв'ю. Для того, щоб зрозуміти існуючий інституціональний механізм і поведінку підприємств в лісовому секторі, питання анкети слід розділити на такі чотири розділи:

- 1) загальний опис підприємства;
- 2) використовувані ресурси;
- 3) реалізація продукції підприємства;
- 4) інституціональні особливості.

Дані, зібрані для інституціонального аналізу в рамках IAD, можуть бути опрацьовані різними методами. Оскільки інформація, зібрана по *case-study* в основному якісна, то передбачається обробляти її методами якісного аналізу, або кодуванням переводити дані в кількісну форму і далі користуватися методами статистичного аналізу.

Кодування даних – для кожного питання складаються категорії відповідей, і всі дані кодують у відповідність з цими категоріями. Можна розробити множину різноманітних систем кодування питань залежно від цілей і завдань дослідження, а також від системи об-

робки і аналізу первинної соціологічної інформації. Але в практиці соціологічних досліджень відповідно до наявних програм обробки інформації застосовуються дві системи кодування. У першій системі кодування використовується суцільна нумерація питань і нумерація альтернатив всередині кожного питання, наприклад, номер питання 35, номери альтернатив 1, 2, 3, 4, 5. Друга система передбачає також суцільну нумерацію питань, але поряд з цим і незалежно від нумерації питання суцільну нумерацію всіх альтернатив, допустимо, номер питання 35, номери альтернатив 131, 132, 133, 134, 135.

Також заковано й загальні питання. Наприклад, для питання: «Яка основна діяльність вашого підприємства?» всі отримані відповіді анкет заковано у формі таких категорій:

- 1) лісоуправління;
- 2) лісозаготівля;
- 3) лісопилення / переробка;
- 4) продаж;
- 5) консультування;
- 6) лісозаготівля/переробка;
- 7) інше;
- 8) немає відповіді.

Так само кодуються відповіді на питання про розмір підприємства, кількість зайнятих тощо. Після того, як всі відповіді кодовані, їх можна обробляти методами статистичного аналізу.

У цілому, різні думки представників підприємств з приводу стану лісового сектора відображають комплекс спільних проблем економіки, пов'язаних, насамперед, з політикою оподаткування та вдосконаленням технологій, а також галузеві проблеми, пов'язані з оптимальним співвідношенням між різними формами лісової власності, стимулюванням лісозаготівель або їх скороченням, лісовідновленням, охороною і захистом лісів тощо.

ВИСНОВКИ

Таким чином, інституціональний аналіз розвитку лісового комплексу та оцінювання інституціонального середовища і умов функціонування підприємств лісового комплексу відображає спільні проблеми формування економічної, екологічної та лісової політик, їх інтеграції та взаємного впливу. Запропонований підхід дозволяє виявити особливості інституціональної структури лісового сектора, що є передумовою для формування управлінських рішень щодо забезпечення сталого розвитку як окремих підприємств, так і лісового сектору в цілому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Антоненко І. Я.** Пріоритети лісоресурсного розвитку України / І. Я. Антоненко, О. М. Дзюбенко, М. А. Степаненко // Економіка природокористування і охорони довкілля: Щорічник наук. праць / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України / Данилишин Б. М. (відп. ред.). – К., 2006. – С. 204 – 211.
2. **Бобко А. М.** Окремі аспекти економіки сучасного лісівництва в Україні / А. М. Бобко // Економіка України. – 2004. – № 7. – С. 41 – 48.

3. **Букша І. Ф.** Стале управління лісами і моніторинг: огляд сучасних тенденцій / І. Ф. Букша // Науковий вісник Національного аграрного університету. – Вип. 25. – Лісівництво. – К.: НАУ, 2000. – С. 123 – 129.

4. **Генсірук С. А.** Ліс – проблема державна і світова // С. А. Генсірук // Наукові праці: Лісівнича Академія Наук України. – 2002. – Випуск 1. – С. 22 – 26.

5. **Загвойська Л. Д., Мельник А. В.** Моделювання менеджменту лісів у контексті вимог сталого розвитку / Л. Д. Загвойська, А. В. Мельник // Вісник Львів ун-ту. Серія екон. – Вип. 40. – 2008. – С. 105 – 108.

6. **Синякевич І. М.** Лісове господарство України в двадцять першому столітті: стан, сценарії і проблеми сталого розвитку / Синякевич І. М., Соловій І. П., Дейнека А. М. // Економіка України. – № 9. – 2007. – С. 72 – 81.

7. **Соловій І. П.** Інституційні аспекти реформування лісової політики / І. П. Соловій // Науковий вісник: Менеджмент природних ресурсів, екологічна і лісова політика. – Збірник науково-технічних праць. – Львів: УкрДЛТУ. – 2004. – Вип. 14.2. – С. 71 – 79.

8. **North, Douglass C.** Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1997.

9. **Ostom E.** The Institutional Analysis and Development Framework: an application to the study of common pool resources in sub-saharan africa. Bloomington, Indiana: Workshop in Political Theory and Policy Analysis, Indiana University, 1995.